

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศไทย ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) และกำลังจะก้าวเข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ผลงานของภาครัฐและภาคธุรกิจก่อนที่ประเทศจะประสบปัญหาที่วิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2541 ประเทศไทยได้ประสบปัญหาต่างๆ ไว้เป็นอย่างมาก แม้ว่าโดยภาพรวมปรากฏว่ารายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยมากกว่าร้อยละ 7.5 รายได้เฉลี่ยของประชากรเพิ่มขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน จากปีละ 2,100 บาท มาเป็น 68,000 บาท หรือเพิ่มขึ้น ประมาณ 32 เท่า (ขนาด ตีวงกลม ,2543) แต่สิ่งที่เกิดพร้อมกับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องยาวนานดังกล่าว คือความวิกฤตของชนบทซึ่งเป็นฐานรากของชาติ ชุมชนบทบางแห่งอยู่ในสภาพที่เกือบล่มสลายด้วยสภาพการณ์ที่ปรากฏในหลายๆ ด้าน ที่สะสมปัญหาของชาติซึ่งน่าเป็นห่วงยิ่งไม่ว่าจะเป็นความยากจนของคนชนบท การสูญเสียและเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมในชนบท การสูญเสียกำลังคนหนุ่มสาวให้กับภาคเมือง ความผูกพัน ความเอื้ออาทร และความร่วมมือร่วมใจของผู้คนในชนบทเสื่อมคลายลง ผู้คนในชนบทขาดความสามารถและขาดอำนาจในการตัดสินใจ เลือกสิ่งทีกลไกตลาดเสนอเข้าไปในชุมชน จนก่อให้เกิดหนี้สินล้นพ้นตัว การเข้าครอบงำชนบทโดยกลไกของรัฐที่บั่นทอนศักยภาพของชุมชน ความยากจนของผู้คนในชนบท ปัญหาความไม่เท่าเทียมในการกระจายรายได้ปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่สิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (2510-2514) ที่พบว่าคนในชนบทจำนวนมากอยู่ในสภาพที่ยากจน แม้รัฐบาลแต่ละสมัยจะได้มีความพยายามแก้ไขปัญหานี้มาเป็นลำดับ แต่ความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างกลุ่มครัวเรือนระดับต่างๆ ยังมีมาก หากถือเอารายได้ในรูปเงินสดที่ต่ำกว่า 5,000 บาท/ครัวเรือน/ปี เป็นเส้นแบ่งความยากจนแล้ว พบว่า ครัวเรือนทั่วประเทศที่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท มีจำนวนถึงร้อยละ 43

จากข้อมูลการสำรวจสถานะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ในปี พ.ศ. 2518/2519 กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้สูงจำนวนร้อยละ 20 แรก มีรายได้คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 49.3 ต่อรายได้ของคนทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2539 เพิ่มขึ้นร้อยละ 60

ขณะที่กลุ่มคนยากจนที่สุดจำนวนร้อยละ 20 มีรายได้คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 6.1 ต่อรายได้คนทั่วประเทศและลดลงเหลือเพียงร้อยละ 3.6 ในช่วงเวลาเดียวกัน หากนำรายได้ของคนทั้งสองกลุ่มมาเปรียบเทียบกันจะเห็นได้ว่ากลุ่มคนร่ำรวยมีรายได้มากกว่ากลุ่มคนยากจนถึง 16 เท่า จากเดิมที่มากกว่าเพียง 8 เท่า และกลุ่มอาชีพเกษตรกรยังคงเป็นกลุ่มคนยากจนเช่นเดิม

ตารางที่ 1 แสดงส่วนแบ่งรายได้ของคนไทย

พ.ศ.	20% กลุ่มที่มีรายได้สูงสุด	20% กลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด	จำนวนเท่า
2518/2519	49.3	6.1	8.08
2524	51.5	5.4	9.53
2529	55.6	4.6	12.08
2531	55.6	4.5	12.35
2535	59.94	3.94	15.23
2539	60	3.6	16.6

ที่มา : อุทัย ดุลยเกษม ปาฐกถาในการประชุมเพื่อระดมความคิดกลุ่มแบบ Meta plan 2539

จากสภาพการดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนในชนบทของไทยต้องประสบกับปัญหาความยากจน การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชนบทตลอดมา และเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 ยิ่งทำให้ปัญหาที่มีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนชนบทเป็นนโยบายที่สำคัญประการหนึ่งที่รัฐบาลเร่งระดมความร่วมมือและการสนับสนุนจากทุกฝ่ายเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนชนบทมีความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุดเท่าที่ศักยภาพและโอกาสของแต่ละชุมชนจะเอื้ออำนวยให้ สำหรับการดำเนินงานพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา (ฉบับที่ 1-7) เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจมากกว่าการพัฒนาด้านอื่นๆ จึงทำให้เกิดการพัฒนาที่เรียกว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน”

จึงกล่าวได้ว่า คนเป็นทั้งเหตุปัจจัยและผลลัพธ์ที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศ ความจำเป็นในการพัฒนา “คน” และคุณภาพของคนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าไปด้วยดี ด้วยมีประชากรที่มีคุณภาพ การพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.

2540-2544) ต่อเนื่องด้วยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยมุ่งให้ทุกคนมีการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพและมีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศทุกๆ ด้านอย่างเต็มที่ ในการพัฒนาประชากรให้มีคุณภาพก็คงจะหลีกเลี่ยงการให้การศึกษาแก่ประชากรในรูปแบบต่างๆ ไม่ได้ ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ที่กำหนดระดับความเข้มแข็งของชุมชน เพราะกลไกหลักซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอด และพัฒนาระบบค่านิยมและกิจกรรมของคนในชุมชน ชุมชนจะดำรงลักษณะความเข้มแข็งไว้ได้มากน้อยเพียงใดขึ้นกับประสิทธิภาพของกระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน อย่างไรก็ตาม ความหมายของ "การศึกษา" ในที่นี้ มิใช่หมายถึงการเรียนหนังสือหรือการศึกษาในสถาบัน เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย ฯลฯ แต่หมายถึงการเรียนรู้ของคุณบุคคล ในลักษณะของ "กระบวนการ" ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ตลอดชีวิตอย่างไม่หยุดนิ่ง เกิดขึ้นด้วยตนเองหรือด้วยการเรียนรู้จากผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ช่วยให้เกิดศักยภาพมากขึ้นในการดำรงชีวิตทุกด้าน มีทักษะของการแก้ไขจัดการปัญหา สามารถพัฒนาตนเองและสังคม ฐานการเรียนรู้ หรือแหล่งให้การศึกษาเรียนรู้มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว ในชุมชน และต่างชุมชน ในวัด ในเมือง ในธรรมชาติ ฯลฯ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้มีมากมายหลากหลาย ทั้งพ่อแม่ปู่ย่าตายาย พี่ป้า น้าอา เพื่อน พระ นักบวช ผู้นำศาสนา ครูช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม่กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่าสัตว์เลื้อย ฯลฯ เป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในวิถีชีวิตของบุคคลอย่างไม่เป็นทางการ มีผลให้บุคคล (เด็ก) สั่งสมความรู้ ทักษะ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในเรื่องต่าง ๆ จนสามารถจะดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพของตนเองได้ ช่วยเหลือผู้อื่นและชุมชนได้ รวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองเรียนรู้ไปสู่ผู้อื่นได้ด้วย

นอกจากนี้แล้วบุคคลยังสามารถเรียนรู้ความชำนาญหรือความรู้เฉพาะด้านได้จากผู้ชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งมีอยู่ในชุมชนทุกแห่ง เช่น ความรู้ด้านการแพทย์ (การใช้สมุนไพร การนวด ฯลฯ) ความรู้ด้านหัตถกรรม เช่น การทอผ้า จักสาน ก่อสร้างบ้านเรือน การตีเหล็ก การหล่อ ความรู้ด้านศิลปะพื้นบ้าน เช่น การกวี การปั้น การวาด การละคร ฯลฯ และความรู้ด้านอื่น ๆ อีกมากมาย เนื่องจากชุมชนสมัยเดิมต้องพึ่งตนเองในทุกด้าน จึงมีผลให้ชุมชนต้องสั่งสมและพัฒนาความรู้เพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ทั้งด้านกายภาพและจิตใจ ในชุมชนบางแห่งจะมีการสะสมความชำนาญเฉพาะด้านไว้เป็นพิเศษอย่างกว้างขวางทั้งชุมชน มีเทคโนโลยีของตนเองที่พัฒนาให้ผลงานโดดเด่นเป็นพิเศษ จนเกิดเป็นอุตสาหกรรมพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาช่วยสร้างพลเมืองของประเทศให้เป็นการกำลังคนที่มีคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) ซึ่งเริ่มต้นมาพร้อมกับการที่มีมนุษย์เกิดขึ้นในโลกนี้ หรือจะเป็นการศึกษานอกระบบ

โรงเรียน (Non-Formal Education) ตลอดจนการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) ในการจัดการศึกษาทุกยุคทุกสมัยต่างมุ่งที่จะพัฒนาคนให้เป็นพลเมืองดี มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ เพื่อสนองความต้องการ ความจำเป็นของปัจเจกชน และของสังคม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม และต่างก็หาวิธีที่เหมาะสมที่สุดเท่าที่ฐานะทางเศรษฐกิจ แนวนโยบายของประเทศนั้นๆ จะอำนวยเพื่อจะช่วยถ่ายทอดและสร้างเสริมความรู้ ความคิด ทั้งทางวิชาการ วิชาชีพ ศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้ได้ประชาชนที่มีคุณลักษณะตามที่ประเทศนั้นๆ ต้องการ (รัตนา พุ่มไพศาล, 2539 , น.1)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นกลไกสำคัญที่เร่งให้มีการปฏิรูปการศึกษาของชาติ ทั้งด้านปรัชญา โครงสร้างการบริหารจัดการองค์กร ด้านวิชาการและกระบวนการเรียนการสอน แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษามีความเป็นสากลและได้รับการมองในลักษณะขององค์รวมมากขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ขึ้นมาก็ได้แสดงถึงความหมายของของการศึกษาที่ครอบคลุมกระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยของบุคคล ทั้งในมิติของเนื้อหาวิชา เทคนิควิธีการ สื่อและกลไกการบริหารจัดการ (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา : 2543) หากพิจารณาตามความหมาย พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ยิ่งแสดงจุดเน้นค่อนข้างชัดเจน ดังตัวอย่างที่เป็นแกนหลักต่อไปนี้

“การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต” (มาตรา 4)

“การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ “มาตรา 8” การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง”

การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นกระบวนการการศึกษาตลอดชีวิต (Life-long education) เพราะตั้งแต่มนุษย์เราเกิดมา ลืมตามองดูโลก จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ก็เริ่มการเรียนรู้ คุรุคนแรก ๆ ของมนุษย์ก็คือ บิดา มารดา พี่เลี้ยง และสภาพแวดล้อมของสังคม ในเรื่องการเรียนรู้ Philip Coombs (อ้างใน อุ่นตา นพคุณ, 2524, น.44) ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้เพื่อการศึกษาเป็นการเรียนรู้ไม่ว่าที่ไหนเมื่อไร หรือด้วยวิธีการใด และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สืบเนื่องติดต่อดำเนินไปตั้งแต่วัยแรกสุดของการเป็นทารกจนถึงวัยชรา ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ กัน จำแนกได้ออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งอาจมีส่วนซ้อนกันและส่วนเกี่ยวเนื่องกันอยู่มาก ได้แก่ การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย (informal education) การศึกษาในระบบโรงเรียน (formal education) และ การศึกษานอกระบบโรงเรียน (non-formal education)

การศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือนอกระบบโรงเรียน มีวัตถุประสงค์อันเดียวกัน คือการพัฒนาคุณภาพประชากรหรือการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ หมายถึงการพัฒนาพลังทักษะ พรสวรรค์ สติปัญญา ค่านิยม เจตคติ ความรู้ความสามารถของประชากรทุกคนในประเทศ เพื่อประโยชน์ของแต่ละบุคคลและเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม อันส่งผลให้ชีวิตของเขาและสังคม มีคุณภาพ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องการให้บุคคลรู้จักคิด เกิดความนึกคิด ในเรื่องนี้ ที่ อาร์ แบตเทน (อุ่นตา นพคุณ ,2524) ได้กล่าวไว้ว่า "คนที่เรียกว่าเจริญ จะรู้จักใช้ความคิด รู้จักใช้สมองและไม่เพียงเท่านั้น ยังจะต้องรู้จักคิดอย่างมีจุดหมาย คือจะต้องมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายแห่งการใช้ความคิดนั้น เช่นคิดว่าจะประกอบอาชีพอะไร วันนี้จะทำอะไรบ้างในเวลาราชการ ยิ่งกว่านั้นการคิดอย่างมีจุดหมาย หมายถึงการรู้จักคิดอย่างมีระบบ มีแบบแผนแห่งการคิด เช่นว่าคิดหรืออภิปรายกันที่ละเรื่อง จะคิดหรือพูดกันเรื่องอะไร เรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ดำเนินการเสียให้เสร็จสิ้นไปก่อนการคิดอย่างมีระบบยังหมายรวมถึงการคิดตามกระบวนการแห่งวิทยาศาสตร์หรือเรียกว่ามีโครงสร้าง (Structure) ในการขบคิด เช่นการประชุมควรมี ชั้นเสนอบัญญา ชั้นแยกประเภทปัญหา ชั้นจัดลำดับปัญหา ชั้นหาสาเหตุ ชั้นหาแนวทางแก้ไข ดังนี้ เป็นต้น นอกจากนี้สถาบันการศึกษาซึ่งรับผิดชอบโดยตรงในการให้การศึกษาแก่ประชาชนแล้ว ยังมีองค์การภาครัฐ โดยมี กรมการพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยงานหลักในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนอีกรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะการให้การศึกษาประชาชนในชนบท

กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการพัฒนาศักยภาพขององค์กรประชาชนให้เข้มแข็ง พัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนภายใต้ปรัชญาและวิธีการพัฒนาชุมชนที่มุ่งส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน พร้อมทั้งได้ปรับกระบวนการบริหารและการทำงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของสังคม และมีวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมในการพัฒนาคน ในด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพ และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคแห่งการปฏิรูประบบราชการและได้มีพระราชบัญญัติปฏิรูประบบราชการ และพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2545 ในส่วนของกระทรวงมหาดไทย กรมการพัฒนาชุมชนได้จัดให้เป็นกลุ่มงานพัฒนาชุมชนและเป็นองค์กรหลักในการพัฒนาชนบท โดยกำหนดเป้าหมายที่มุ่งพัฒนาให้ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจชุมชนดี และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน

ปัจจุบันประชาชนทุกระดับได้รับความเดือดร้อน อันเกิดมาจากมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย รัฐบาลจึงตั้งเป้าหมายที่จะดำเนินนโยบายเพื่อลดปัญหาความยากจนและนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ ลดค่าใช้จ่ายให้แก่ประชาชน โดยกำหนดนโยบาย เพื่อให้บรรลุตามความคาดหวัง นโยบายการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองท้องถิ่น ให้มีกำลังและศักยภาพในการแก้ไขปัญหา นโยบายการเสริมสร้างรายได้แก่ประชาชน โดยการส่งเสริมอาชีพอุตสาหกรรม เกษตรกรรม หัตถกรรมพื้นฐาน และการเกษตรที่ยั่งยืน โดยการสนับสนุนเงินทุนในการประกอบอาชีพ นโยบายส่งเสริมการตลาดสำหรับผู้ประกอบการรายย่อยในท้องถิ่นชนบท นโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นการมุ่งเน้นความพยายามที่ต้องการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับรากหญ้า ให้ถึงกิจการขนาดเล็กในหมู่บ้าน ตำบล และชุมชน ทั่วประเทศ” (สำนักนายกรัฐมนตรี , 2544)

นโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product) เป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาล เพื่อส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น สร้างชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างงาน สร้างรายได้ด้วยทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และบริการที่มีจุดเด่นและมูลค่าเพิ่ม เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของท้องถิ่น (คณะกรรมการอำนวยการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์, 2544)

แนวคิด “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์(หลัก) 1 ประเภทเป็นผลิตภัณฑ์ที่ไว้วัตถุดิบ ทรัพยากรของท้องถิ่น ลดปัญหาการอพยพ

ย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้น เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กิจกรรมทางเศรษฐกิจ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” นี้จะเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง นับเป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่อาศัยหมู่บ้านเป็นหน่วยการพัฒนา (Unit of Development) เบื้องต้น และรวมเป็นเครือข่ายภายใต้ตำบล

กระบวนการคิดผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชน เป็นแบบแผนแห่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติ และมีได้เป็นการศึกษาโดยอาศัยสถานศึกษาแต่อย่างใด ดังที่ Philip Coombs ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาคือการเรียนรู้ ไม่ว่าจะที่ไหนเมื่อไร หรือด้วยวิธีการใด ผู้ผลิตได้เรียนรู้กระบวนการผลิต ปริมาณการผลิต และราคาจำหน่าย มาจากแหล่งเรียนรู้แห่งใด ว่าผลิตภัณฑ์ต่างๆ ของแต่ละตำบล มีฝีมือประณีต สวยสดงดงามยิ่ง และโดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ประเภทมูลค่าเพิ่ม อันได้แก่ อาหารเครื่องดื่มโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องดื่มสุราพื้นบ้าน(สาโท) กำลังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย คราวเรือนชนบทได้ดำเนินการผลิตมาเป็นเวลานานด้วยกระบวนการเรียนรู้ในการผลิตสุราพื้นบ้านเกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การอบรม การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายสู่การผลิตสุราพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นแรงจูงใจของผู้ศึกษาที่ต้องการศึกษา เพื่อจัดองค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สาโทพื้นบ้านไทยสู่ภาคเมืองและสากลเพื่อสร้างความมั่งคั่งด้านเศรษฐกิจ ในสังคมชุมชนชนบท

การผลิตสุราพื้นบ้าน(สาโท) หรือภาษาชาวบ้านเรียกว่าเหล้าพื้นบ้าน(เหล้าโท) นั้นนับเป็นเวลาอันยาวนาน ตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีการเพาะปลูกข้าว สาโทก็ถือกำเนิดขึ้นมา เพื่อรับใช้เครื่องเซ่นไหว้ เลี้ยงผีบ้านผีเมือง ใช้เป็นเครื่องปลดเปลื้องความแปลกแยกทางสังคมในงานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ วัฒนธรรมต่าง ๆ ในช่วงแห่งกาลเวลาที่ผ่านไป สาโทซึ่งผลิตโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับเป็นเหล้าเถื่อนในสายตาของรัฐ กระแสเรียกร้องของเกษตรกรไทยทุกภูมิภาคที่เรียกร้องสิทธิในการประกอบอาชีพและการแข่งขันโดยเสรีและอย่างเป็นธรรมในการผลิตและจำหน่ายสุรา ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ในมาตรา 50 และมาตรา 46 ได้บัญญัติรับรองเกี่ยวกับสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ทิศทางการพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาแก้ไขปัญหาคาความยากจน โดยการสร้างโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน และ

ส่งเสริมทักษะในการประกอบอาชีพแก่คนจนอย่างเป็นระบบครบวงจร เช่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างรายได้ และการประกอบอาชีพอิสระ การสร้างทักษะ การจัดการด้านตลาดและการเงินประการสำคัญแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 กำหนดยุทธศาสตร์ที่ 9 การเพิ่มความสามารถแข่งขัน ข้อ 9.17 ในการพัฒนาธุรกิจการผลิตเพื่อสร้างรายได้ใหม่และสร้างมูลค่าเพิ่มของผลผลิตการเกษตรในท้องถิ่น รัฐควรส่งเสริมการแปรรูปเป็นเครื่องดื่มประเภทต่าง ๆ เช่น สาทโไวน์ อุ กระแช่ เหล้าขาว เบียร์และอื่น ๆ ทั้งนี้เสนอให้ยกเลิกกฎเกณฑ์ที่นำไปสู่การผูกขาด โดยภาครัฐควรเน้นการส่งเสริมคุณภาพ มาตรฐานและความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ ฯลฯ (สถาบันพัฒนาการเมือง, 2544) รวมทั้งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 23 (1) กำหนดว่า การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบการศึกษา การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติสุรา พ.ศ. 2493 ทำให้สุราพื้นบ้านไทย (สาทโ) ต้องถูกกำหนดให้เป็นผลิตภัณฑ์ผิดกฎหมายหรือสุราเถื่อนและสืบเนื่องจากผลการจัดงานมหกรรมเหล้าพื้นบ้านอาหารพื้นเมือง เพื่อการพึ่งตนเองที่ผ่าน มา ทำให้คนในประเทศได้รับรู้ถึงศักยภาพของภูมิปัญญาไทย ที่มีความรู้ความสามารถในการผลิตเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรและช่วยให้ชาวบ้านได้พึ่งตนเองและยังเป็นการส่งเสริมการใช้วัตถุดิบที่ได้จากการเกษตรอีกด้วย รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงศักยภาพของภูมิปัญญาด้านนี้ จึงได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้แก่ประกาศกระทรวงการคลังให้แก่กฎระเบียบต่าง ๆ พร้อมทั้งได้ออกพระราชบัญญัติจัดแจ้งการผลิตและจำหน่ายสุราพื้นบ้านและผลิตภัณฑ์สุราพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมและทำรายได้ให้แก่ประชาชน และเพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านได้มีโอกาสพัฒนาการผลิตไปสู่อุตสาหกรรมชุมชน อันเป็นผลให้เหล้าพื้นบ้านซึ่งเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านให้แบ่งบานชาวบ้านได้ส่งสมประสงค์มาเป็นเวลายาวนานในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีเทคนิคการผลิตเป็นลักษณะเฉพาะได้พัฒนาศักยภาพของตนออกมาเป็นรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน จึงเชื่อว่าแนวโน้มการผลิตสุราพื้นบ้าน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จะได้รับการส่งเสริมและขยายผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับของตลาดภายในประเทศและตลาดโลก

งานวิจัยนี้ได้เลือกกรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมของ Patrick Boyle เพราะเห็นว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาโครงการที่แสดงให้เห็นว่าได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ และในกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับมาก นอกจากนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นแนวคิดที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่จะทำการวิจัยและยังเป็นแนวคิดที่สามารถ

นำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนได้ดี ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกแนวคิดดังกล่าวมาเป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยมีความสนใจและมีแรงจูงใจที่จะศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของครัวเรือนชนบทเพื่อพัฒนาโครงการผลิตภัณฑ์สาโทพื้นบ้านไทย โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยมุ่งเน้นศึกษาในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช อันเป็นพื้นที่จังหวัดภาคใต้ตอนบน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตเครื่องดื่มประเภทสุราพื้นบ้านไทย (สาโท) ปรากฏอยู่ทุกพื้นที่ อันเนื่องจากจังหวัดนครศรีธรรมราชมีสภาพพื้นที่และธรรมชาติเหมาะในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา ทำสวน) จากวัตถุดิบและผลพวงของอาชีพเกษตรกร จึงนำมาสู่การผลิตสุราพื้นบ้านด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวมา ซึ่งจากการสำรวจแหล่งผลิตภักดิ์ในพื้นที่แห่งนี้มีจำนวน 16 กลุ่มในพื้นที่ 10 อำเภอและผลิตภัณฑ์สุราพื้นบ้านด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้เป็นที่นิยมแก่คนทั่วไป นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่าพื้นที่แห่งนี้มีช่องทางที่จะศึกษาและเข้าถึงข้อมูลได้

วัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย

1. วัตถุประสงค์ทั่วไป (General Objective)

เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เรื่องการผลิตสาโทพื้นบ้านไทย : โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. วัตถุประสงค์เฉพาะ (Specific Objective)

2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของครัวเรือนชนบทในผลิตภัณฑ์สาโทพื้นบ้านไทย

2.2 เพื่อศึกษาลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ของครัวเรือนชนบทในผลิตภัณฑ์สาโทพื้นบ้านไทย

2.3 เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนาของ Boyle

2.4 เพื่อนำผลการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาโปรแกรม จัดทำแผนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนในผลิตภัณฑ์สาโทพื้นบ้านไทย

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตการวิจัยออกเป็น 2 ส่วนคือ ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านประชากรที่ใช้ในการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาวิจัย

เพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ในการศึกษากระบวนการเรียนรู้ การวิเคราะห์สังเคราะห์ ลักษณะหรือปัจจัยการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบ โรงเรียน ตามแนวคิดของ Boyle (1981) ดังนี้

รูปแบบกระบวนการวางแผนโครงการเชิงพัฒนา Boyle (1981) ได้กำหนดไว้ 8 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดพื้นฐานสำหรับการวางแผนโครงการ

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย

ขั้นที่ 3 พิจารณาและกำหนดผลที่ปรารถนาจะให้เกิด

ขั้นที่ 4 กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน

ขั้นที่ 5 วางแผนการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้

ขั้นที่ 6 แผนปฏิบัติการ

ขั้นที่ 7 ความเชื่อถือได้ของโครงการ

ขั้นที่ 8 การรายงานผลลัพธ์และคุณค่าของโครงการ

2. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย เป็นสมาชิกครัวเรือนกลุ่มผลิตสุราพื้นบ้านไทย จำนวน 964 คน ในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยสุ่มคัดเลือกตัวอย่างในการวิจัย จำนวนทั้งสิ้น 286 คน

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึงการเรียนรู้ในการได้มาซึ่งทัศนคติ ค่านิยม และความรู้อจากสังคมโลก การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้จากประสบการณ์อันเป็นการเรียนรู้เองตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการเรียนรู้เองโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ หรือไม่มีใครจัดและกำหนดไว้ เช่นความรู้ด้านอาชีพ

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง การได้มาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ความรู้ ความเข้าใจ ข้อมูลข่าวสาร เจตคติ ทศนคติ และการนำไปประยุกต์สู่การปฏิบัติอันจะช่วยให้แต่ละครัวเรือนรู้จักปฏิบัติในเนื้อหาการผลิตสุราพื้นบ้าน

ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง รายละเอียดเพิ่มเติมในการเรียนรู้ของสมาชิกในครัวเรือน

แผนการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการเรียนรู้ตามผลที่ได้มาจากการวิจัยและผสมผสานกับแนวคิดของ Boyle

ครัวเรือนชนบท หมายถึง กลุ่มครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ตั้งกลุ่มผลิตสุราพื้นบ้านไทย ประกอบด้วยบิดา มารดา สามี ภรรยา บุตร ญาติพี่น้องเป็นต้นที่อยู่ร่วมกันในครอบครัว และมีส่วนร่วมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในตำบล

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านไทยตามที่คณะกรรมการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ จัดแบ่งประเภทไว้ 3 ประเภท ภูมิปัญญาไทย พัฒนาเชิงพาณิชย์ (แปรรูปจาก การเกษตร และผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องดื่มต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเคมี จุลชีววิทยา และกายภาพของวัตถุดิบ

การพัฒนาโปรแกรม หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การผลิตสุราพื้นบ้าน การวางแผนการเรียนรู้ การปฏิบัติ และการประเมินผลการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Boyle จำนวน 8 ขั้นตอน

สาโทพื้นบ้านไทย หมายถึง สุราแช่ ที่ผลิตจากธัญพืชด้วยการผลิตของคนในชุมชนจากองค์ความรู้ในการผสมปรุงแต่งจากวัตถุดิบในชุมชน คือเหล้าที่ทำขึ้นจากผลไม้ น้ำตาลจากพืช เมล็ดธัญพืช แบ่งจากพืช ได้แก่ สาโท กระแช่ อู รวมถึงเชื้อแป้งที่ใช้ในการผลิต

พื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช หมายถึงพื้นที่จังหวัดในเขตภาคใต้ตอนบน ที่มีกลุ่มผลิตสุราพื้นบ้านด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 10 อำเภอ ประกอบด้วยอำเภอชะอวด พระนครศรีพระพรหม ร่อนพิบูลย์ ทุ่งใหญ่ เชียรใหญ่ บางขัน ฉวาง ลานสกา และอำเภอทุ่งสง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน กระบวนการผลิตสาโทพื้นบ้านไทย และได้แนวทางปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนอาชีพทำสาโท
2. ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้แนวทางและวิธีการใหม่ ๆ เพื่อจัดแผนการเรียนการสอนผลิตภัณฑ์สาโทในการส่งเสริมผลิตภัณฑ์อันเป็นสินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ด้านการส่งเสริมและการพัฒนาโครงการ ได้แนวทางและทางเลือกใหม่สำหรับครัวเรือนชนบทในการผลิตสาโทพื้นบ้านไทยที่มีคุณภาพมาตรฐาน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย